

Wybory samorządowe na Ukrainie – 2010

Wybory samorządowe które miały miejsce na Ukrainie 31 października 2010 r. po raz pierwszy odbywały się odrębnie od wyborów parlamentarnych. Taka sytuacja jest normalną procedurą w wielu krajach demokratycznych – wybory municypalne odbywają się pomiędzy wyborami do organów władzy ogólnopaństwowej. Często też pełnią rolę wskaźników nastrojów elektoralnych w społeczeństwie.

W kontekście współczesnej politycznej sytuacji na Ukrainie, kampania wyborcza przed wyborami samorządowymi wyraźnie ukazywała swoje osobliwości, a mianowicie mocną konkurencję polityczną, dążenie do zdobycia nowych grup elektoratu, próby wpływu na formowanie nowych regionalnych elit oraz dalsze budowanie pionów władczo-administracyjnych.

Ukraińskie wybory samorządowe 2010 r. w dużym stopniu były zjawiskiem unikalnym. Przygotowywania i przeprowadzenie kampanii wyborczej przez uczestniczące w wyborach partie polityczne pokazało jak wielkie znaczenie przypisywano tym wyborom. Okazało się, że te wybory miały duże znaczenie tak dla Partii Regionów – politycznej potęgi na której opiera się Prezydent Wiktor Janukowicz, jak i dla różnego rodzaju sił opozycyjnych. Ten fakt że wybory samorządowe przeprowadzane były odrębnie od parlamentarnych pozwolił obywatelom, politykom, dziennikarzom, NGO-som skupić się wyłącznie na sprawach lokalnych.

Wybory samorządowe 2010 r. to były pierwsze wybory przeprowadzone według nowej ordynacji wyborczej, która wprowadziła m.in. mieszany system wyborczy, w którym rady obwodowe i rejonowe formowały się pół na pół: przedstawicielstwo proporcjonalne razem z przedstawicielstwem większościowym. Zmieniły się również zasady tworzenia komisji wyborczych, a politycy mogli wystawiać swoje kandydatury bez programów wyborczych. Obserwatorzy z organizacji pozarządowych zostali wyrównani w prawach ze zwykłymi wyborcami.

Ustawodawstwo wyborcze, tradycyjnie dla Ukrainy, uległo zmianom przed samym początkiem kampanii.

Te oraz inne fakty sprawiły, że wybory lokalne stały się niezwykle ciekawym wydarzeniem i pewną nową jakością.

Celem niniejszego artykułu jest wskazanie na zmiany systemu wyborczego i pokazanie skutków, do jakich te zmiany doprowadziły w przebiegu kampanii wyborczej, samych wyborów oraz wynikach wyborów dla poszczególnych partii politycznych i całego ukraińskiego społeczeństwa.

Ustawa o wyborach samorządowych

29 czerwca 2010 r. w parlamencie został zarejestrowany projekt ustawy № 6601 *O wyborach radnych Rady Najwyższej Republiki Autonomicznej Krym, lokalnych rad i władz wiejskich oraz miejskich*. Autorem tego projektu był Aleksandr Jefremow, szef frakcji parlamentarnej Partii Regionów (PR), dlatego ten dokument możemy uważać za propozycję PR odnośnie zasad przeprowadzenia lokalnych wyborów. Projekt ustawy został uchwalony przez Radę Najwyższą Ukrainy 1 lipca w pierwszym czytaniu przy poparciu 246 posłów (z 450)¹.

¹ Закон України про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. 1 липня 2010 року.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że dla nowych władz ukraińskich po wyborach prezydenckich stało się w pewnym sensie „znakiem firmowym” przedstawianie projektów kluczowych ustaw akurat tuż przed ostatnim możliwym momentem na ich rozpatrzenie w Radzie Najwyższej. W taki sposób były przedkładane parlamentowi projekty: Budżetu Państwa, Rządowego Programu Rozwoju Społeczno-Gospodarczego, Kodeksów – Budżetowego i Podatkowego. W takich warunkach rozpatrywanie projektów w komitetach i głosowanie na sesji plenarnej już w pierwszym czytaniu przekształciło się w zwykłą formalność.

Przyjęcie Ustawy o wyborach samorządowych w kształcie zaproponowanym przez partię władzy faktycznie otworzyło przed Partią Regionów drogę do zaprojektowanej na sukces kampanii wyborczej „partii władzy”.

Poddamy dokładniejszej analizie zmiany dokonane w ukraińskim prawie wyborczym.

Nowy system

Według nowego prawa wyborczego obowiązuje obecnie mieszany system elekcji do rad, gdzie połowę radnych wybiera się według reguły proporcjonalnej (obywatele oddają głos na tak zwaną zamkniętą listę partyjną w której ustalona jest niezmienna kolejność kandydatów) a druga połowa radnych idzie do rady według systemu większościowego. Oprócz tego na poziomie wsi listy partyjne zostały zlikwidowane i faktycznie pozostał tylko system większościowy. Zasada mieszanego systemu obowiązywała na poziomie miasta, rejonu i obwodu. Taki stan rzeczy jak najbardziej odpowiadał kandydatom o silnej pozycji, mających tak władczą, jak i finansową potęgę. Najlepsze warunki mieli tu przedstawiciele od Partii Regionów.

Zlikwidowanie mechanizmu kandydatów niezależnych (wysuwania samego siebie)

Taka zmiana, według opinii badaczy, łamie demokratyzm i przejrzystość procesu wyborczego². Spowodowała ona wzrost znaczenia kandydatów wysuwanych przez partie polityczne. Konieczność wysuwania kandydatury na radnego (nawet w większościowej części rady) przez jakiegokolwiek partię sprzyjała poszerzeniu wpływów władzy centralnej oraz w naturalny sposób partii najsilniejszej na centralnej scenie politycznej Ukrainy.

Usunięcie z procesu wyborczego bloków partyjnych

Obowiązujące wcześniej bloki jako forma organizacji partii podczas wyborów samorządowych znikły ze względu na nowe zasady. Taki manewr miał duże polityczne i strategiczne znaczenie. Po pierwsze, to był cios w BJT (Blok Julii Tymoszenko) jako głównego oponenta rządzącej Partii Regionów. Po drugie, zapobiegło to pojawieniu się „niepożądanych” sojuszy, które przy pomocy blokowania mogli uzyskać dla siebie przyszłość polityczną (rozszerzenie Bloku Litwina albo Bloku Lewicowego).

Z perspektywy reformy systemu politycznego należy zaznaczyć że ta zmiana narzucona przez interesy partyjne będzie miała duży konsekwencje społeczne. Likwidacja bloków otworzyła drogę dla perspektywicznych, politycznych projektów i wyrzuca te polityczne struktury, które mogły startować do samorządu tylko dzięki blokowaniu list, walcząc z potężną i autorytarną potęgą. Ten krok możemy uważać za zabieg oczyszczenia systemu partyjnego z potencjalnych konkurentów.

Z punktu widzenia politycznej konkurencji Partia Regionów sprawnie zapewniła sobie wygodną pozycję przed wyborami. Jednak pamiętając o to, że ustawę pisze się nie na jedne wybory, może ona obrócić się przeciwko swoim autorom. Ten dokument jest wygodny dla partii sprawującej władzę.

Wybory połowy radnych według systemu proporcjonalnego i wysunięcie reszty kandydatów również wyłącznie przez partie pozwoliło PR skonwertować swoją jeszcze dużą popularność po

² В. Филипповський, *Аналіз проекту Закону про місцеві вибори*, dostępne on line + <http://h.ua/story/280331/> + kwiecień 2011.

wyborach prezydenckich na narodowym poziomie w miejsca w radach podczas wyborów samorządowych. W tych regionach gdzie PR nie była zbyt popularna (Zachód Ukrainy), zdołała ona nawiązać współpracę z potężnymi kandydatami miejscowymi i zostali oni wysunięci jako kandydaci partii władzy. U taki sposób tam, gdzie była silna partia tam ona „ciągnęła” kandydatów, a gdzie partia nie miała poparcia, tam kandydaci „ciągnęli” partię.

Tym samym Ustawa sprzyjała przyciągnięciu nowej kadry do Partii Regionów. Implementując tę normę prawną kandydaci nie należący do żadnej partii politycznej, jak również i realni pretendenci do stanowisk przewodniczących miejskich uważali za najlepszy wybór przyłączenie się do Partii Regionów. Dało im to możliwość uniknięcia problemów o charakterze formalnym podczas rejestracji oraz perspektywę współpracy z frakcjami PR i przedstawicielami władzy wykonawczej w terenie, a w ten sposób wejście w system władzy.

Partie polityczne i proces wyborczy

Charakterystyczną cechą kampanii wyborczej 2010 r. stała aktywizacja szeregu nowych politycznych partii i odrębnych graczy. Oprócz partii parlamentarnych i sił mających przedstawicielstwo w organach samorządowych, które tradycyjnie cieszyły się poparciem wśród obywateli w ciągu ostatnich lat (Partia Regionów, Ogólnoukraińskie Zjednoczenie „Ojczyzna”, Nasza Ukraina – Narodowa Samoobrona (NUNS), Komunistyczna Partia Ukrainy (KPU), Narodowa Partia), a również odrodzonych dawnych sił politycznych (Progresywna Socjalistyczna Partia Ukrainy, Ruch Narodowy, Socjalistyczna Partia, Socjaldemokratyczna Partia Ukrainy (zjednoczona), partia „Rosyjski Blok”, Partia Zielonych Ukrainy), pojawiło się dużo innych nowych projektów.

Małe i regionalne partii

Przy poparciu części regionalnej elity dążyły one do zwycięstwa w walce o władzę w regionach na poziomie lokalnym. W ten sposób powstały na przykład: partia „Ruska Jednolitość” i „Sojusz” w Republice Autonomicznej Krym, partia „Sumienie Ukrainy” i „Jednolitość” na Winniczyźnie, „Pozycja obywatelska”, „Prawa Wola Ukrainy” i „Trzecia siła” w obwodzie Lwowskim, partia „Ojczyście miasto” w obwodzie Sumskim etc.

Wybory 2010 r. stały się blokiem startowym dla szeregu liderów politycznych w regionach. Ale maksymalizacja roli partii w procesie wyborczym, jak również dominacja głównych ogólnonarodowych konkurentów politycznych nie pozwoliła im konkurować z pełną mocą i zwyciężać. Za wyjątek można uznać zwycięstwo kandydata „Silnej Ukrainy” w Gorłowcach oraz przedstawiciela komunistów w Debalcewie i Kirowskim Obwodzie Donieckim.

Interesujące wydają się również obserwowane przypadki dominowania „nowej” partii na pewnym terytorium regionu np.: w Obwodzie Zakarpackim partia „Jednolite Centrum” uzyskiwała monopolistyczną pozycję w Mukaczewie i Mukaczewskim rejonie, a w tym samym czasie jej poparcie w innych miastach i wsiach regionu było znacznie mniejsze.

Inną cechą charakterystyczną – jak wskazano – była konieczność wysuwania kandydatów do głosowania większościowego przez partie. Spowodowało to możliwość podwójnego startu kandydatów, raz z listy partyjnej (według zasady proporcjonalnej) a drugi raz z listy większościowej. Jeżeli kandydat trafił do rady według systemu większościowego, to on po wyborach zwalniał miejsce w liście partyjnej i jeszcze jeden człowiek z partii mógł zostać radnym. Niektórzy kandydaci, na przykład w obwodzie Kirowogradzkim nie afiszowali swojego związku z pewnymi politycznymi siłami a pozycjonowali się jak niezależni. W obwodzie Odeskim kandydaci ukrywali swoją członkostwo w Ogólnoukraińskim Zjednoczeniu „Ojczyzna” i partii „Sprawiedliwość”. W większości obwodów zdarzały się wypadki otrzymania mandatów przez przedstawicieli partii według systemu większościowego, w sytuacji, gdy z partyjnej listy radnym nie został nikt. Ale na ogólny bilans sił takie fakty nie miały wyraźnego wpływu.

Nowe polityczne projekty nie stały się poważnym krokiem na drodze do nowej strukturyzacji przestrzeni politycznej w Ukrainie. Były one głównie tworzone dla poparcia lokalnych kierowników i ze względu na ich popularność (partia „Młoda Ukraina” na Wołyniu została projektem eks-sekretarza Łuckiej rady miejskiej S. Zelinskiego, partia „Sumienie Ukrainy” – inicjatywą prezydenta miasta Kowel S. Koszaruka). Partyjny sukces w takim razie był spowodowany nie działalnością partii a popularnością lidera.

Mimo że formalnie była duża liczba partii biorących udział w procesie wyborczym, skutki działań małych i regionalnych partii okazały się w skali całego kraju niewielkie. Ich głównym zadaniem było albo wprowadzić do rady lokalnych liderów czyli po prostu odciągnąć część głosów u głównego konkurenta, innej dużej siły politycznej.

Partii duże

Flagową siłą kampanii przez cały czas była Partia Regionów. Można wskazać na dużą ilość przyczyn tej przewagi. A mianowicie, aktywne poparcie lokalnej partyjnej elity przez władze centralne i poparcie partii przez władze lokalne. Jako skutek – możliwość wykorzystania zasobów administracyjnych. Migracja do partii przedstawicieli innych sił politycznych (kto był zorientowany na koniunkturę polityczną, a nie na ideologię partyjną i nie był ściśle wpisany w poprzednią ekipę). Z Partii Regionów wysunięto dużo bezpartyjnych kandydatów, którzy automatycznie wzmocnili tę partię.

Z drugiej strony, mała mobilizacja OZ „Ojczyzna” i NUNS było skutkiem rozczarowania społeczeństwa „pomarańczowymi”, pojawieniem się nowych partii opozycyjnych, które odebrały część opozycyjnego elektoratu, i również ograniczeniem ich zasobów (na przykład dostępu do mediów).

Jeszcze jeden wskaźnik znaczenia Partii Regionów to istotna przewaga przedstawicieli tej partii w komisjach wyborczych. Nawet w obwodach, gdzie poparcie tej siły politycznej nie jest tradycyjne, to właśnie ona otrzymała silne przedstawicielstwo w komisjach dzięki aktywności własnej i poparciu partii satelitarnych. Dominowanie w organach administrujących wyborami dało możliwość dokonania jeszcze jednej formy rodzaju nacisku na opozycję. Na przykład w obwodzie Charkowskim zaobserwowano fakty przeszkadzania w rejestracji kandydatów innych partii³.

Mówiąc o opozycji należy stwierdzić, że jej siła znacznie się osłabiła i nie działała jednolicie i w sposób skoordynowany. Nie było ścisłej partyjnej identyfikacji elit kandydujących z ramienia partii opozycyjnych. Kandydaci występowali jako reprezentanci OZ „Ojczyzna”, „Frontu zmian”, NUNS, „Jednolitego centrum” etc. Kandydaci z partii opozycyjnych zdążyli wypracować wspólną pozycję i podać jedyne kandydata tylko w rzadkich wypadkach. Na przykład na Charkowszczyźnie OZ „Ojczyzna” zdecydowała się stworzyć porozumienie z partią „Reformy i porządek” i Ukraińską Narodową Partią.

W czasie kampanii wyborczej odbyła się, jakkolwiek dziwnie by to nie zabrzmiało – deideologizacja wyborów samorządowych. Proces wysunięcia kandydatów demonstrował odejście od jednolitości ideologicznej w środku partii. Docelowość polityczna (uzyskanie mandatu) dominowała nad ideologią partyjną. Na przykład w Użgorodzie Partia Regionów długo nie mogła podjąć decyzji kogo popierać na stanowisko prezydenta miasta. W Winnicy PR nie przeszkadzała zwycięstwu kandydata partii „Sumienie Ukrainy”, który był przewodniczącym miejskim wcześniej i był przy poprzedniej władzę ściśle związany z Julią Tymoszenko.

Kampania wyborcza koncentrowała się wokół dwóch głównych kwestii: populistyczna retoryka wyborcza (jaki cudowny kandydat i źli jego konkurenci) i „konsumenckiego” podejścia wyborców do podjęcia decyzji (a co dla mnie albo dla mojej rodziny zrobił ten czyli inny kandydat – pieniądze, produkty spożywcze, nową drogę do wsi, plac zabaw dla dzieci etc.) Niektórzy

³ O. Чеботенко, *Місцеві вибори 2010. Загальнонаціональні тенденції*, (w:) *Місцеві вибори — 2010. Пульс країни*, А. Когут, К. Сідаш (red.), Лабораторія законодавчих ініціатив, Київ, 2011, С.10.

kandydaci w ten sposób wydali na kampanię w wyborach samorządowych dziesiątki tysięcy euro. Partie niemające rozwiniętej struktury w terenie („Jednolity centrum”, „Silna Ukraina”, „Front zmian”) wykorzystywały strategię popularyzacji brandu partii albo partyjnego lidera zamiast koncentrować się na rozstrzygnięciu lokalnych problemów.

Finansowe i organizacyjne możliwości partii wpłynęły na ilość i jakość wysuniętych kandydatów. Na przykład równocześnie kandydatów na radnych do rad różnych poziomów, przewodniczących miejskich i wiejskich i członków komisji wyborczych wysunęło nie więcej niż 10 z około 50 organizacji partyjnych biorących udział w wyborach⁴. Inne partie wystawiły swoich kandydatów tylko do nieznaczonej części rad lokalnych.

Media

Istotny wpływ na przebieg wyborów odegrała pozycja mediów. Kampania wyborcza może być finansowana z dwóch źródeł – budżetu państwa i funduszy wyborczych partii i kandydatów. Jeżeli w ramach środków finansowanych z budżetu państwa wszyscy uczestnicy procesu wyborczego mieli równą ilość eteru i przestrzeni w gazetach, to różne możliwości finansowe spowodowały istotne zróżnicowanie w poparciu mediów. Część mediów wręcz opowiedziała się za którymś z kandydatów albo partią i publikowała materiały podane przez jego sztab jako bezstronną analizę. (Na przykład w obwodzie Chersonskim gazeta „Gorożanka” była aneksem agitacyjnym dla Partii Regionów, a „Akcenty” – głosem partii Komunistycznej.)

Mające wpływ na opinię społeczną w regionach media, najczęściej istnieją dzięki sponsorom powiązanim z tą czyli inną siłą polityczną. (Na przykład większość internetowych wydań „Doneczczyń” jest pod kontrolą Renata Achmetowa czy innych przedstawicieli Partii Regionów. W ARK media są pod kontrolą grup biznesowym powiązanych z PR, partiami „Ruska Jednolitość” i „Sojusz”. Na Charkowszczyźnie przestrzeń medialna znajduje się pod kontrolą biznesowej grupy A. Awakowa.

Tradycyjnie, niezależne media przeżywały (i przeżywają) finansowe tarapaty, co negatywnie oddziaływało na ich pozycję podczas wyborów. Za każde pieniądze godziły się podawać materiały jakichkolwiek kandydatów (na przykład strona internetowa „Ostriw”, gazety „Akcent”, „Donbas”, „Moskowski Komsomolec w Donbasie”, „Bolszaja Zizh” w obwodzie Donieckim, czy też gazety „Fest”, „Niedziela”, „Nowyny Zakarpatja”, „Karpatska Igaz Szo” w obwodzie Zakarpackim).

Wszyscy kandydaci i partie wykorzystywali tradycyjne instrumenty dla przeprowadzenia agitacji: rozpowszechnianie partyjnych gazet, materiałów w mediach, reklama na billboardach, spotkania kandydatów z wyborcami, konferencje prasowe, masowe koncerty, ogłaszanie wyników badań opinii publicznej i półlegalne przekazywanie obywatelom dóbr finansowych i materialnych. Były również nieliczne próby wykorzystywania Internetu (blogi, socjalne sieci etc), ale bez większego sukcesu, ponieważ ukraińscy kandydaci i ich doradcy polityczni okazali się zbyt konserwatywni.

Wyniki wyborów

Wśród skutków wyborów, które od razu rzuciły się w oczy to rekordowo niska frekwencja wyborcza. Co drugi wyborca zignorował urnę wyborczą, a co 15-ty przyszedł, żeby zagłosować przeciwko wszystkim. Dla Europy zjawisko absencji wyborczej (nawet około połowy wyborców) podczas wyborów samorządowych jest typowe, ale dla Ukrainy to zjawisko niezwykle i niespotykane. Ten fakt świadczy niechybnie o nagłym spadku zaufania ukraińskiego społeczeństwa do instytucji i procesów politycznych. A to nie jest dobre z punktu widzenia zachowania stabilności społecznej w kraju znajdującym się na początku drogi w budowie demokratycznego państwa.

Statystyki i porównywania ilościowych wskaźników w skali całego kraju wskazują, że partia Regionów otrzymała tylko w proporcjonalnej części wyborów, więcej niżeli jedną trzecią część

⁴ Tamże, s. 15.

miejsce w radach. To jest trzy razy więcej niż jej najbliższy konkurent OZ „Ojczyzna”. Dalej stały „Front zmian”, Partia Komunistyczna, „Swoboda” i „Silna Ukraina” mające od czterech do siedmiu procent. Ale ponieważ to nie były wybory parlamentarne, takie obliczenia nie wskazują na merytoryczny stan rzeczy. W każdym konkretnym przypadku każdego obwodu, rejonu, miasta czyli wsi trzeba patrzeć na kilka składników skutków wyborów: otrzymanie miejsc według listy partyjnej, zdobytą ilość mandatów według systemu większościowego, miejsca technicznych partii i zawarcie umów koalicyjnych.

Jak oczekiwano, Partia Regionów otrzymała największe poparcie na wschodzie i na południu. Chociaż i tutaj część głosów przemieściło się do komunistów (na Doneczczyźnie) albo nowych partii (do „Frontu Zmian” w obwodzie Odeskim). Na zachodzie partia władzy otrzymała większe poparcie niżeli w poprzednich latach, ale nie zdążyła zrealizować ambitnego hasła „Wschód i Zachód razem pod flagami Partii Regionów”.

W wyniku wyborów Partia Regionów otrzymała największą liczbę miejsc w Radzie Najwyższej Autonomicznej Republiki Krym, w radach obwodów Winnickiego, Donieckiego, Kirowogradzkiego, Odeskiego, Sumskiego, Charkowskiego, Chersonskiego, Czernigowskiego, radach miejskich Simferopola, Doniecka, Kirowograda, Odesy, Charkowa, Chersona, w Simferopolu, Doniecku, Kirowogradzie, Odessie, Charkowie, Chersonie, Czernigowie miejskimi przewodniczącymi zostali przedstawiciele Partii Regionów.

Oprócz tego partia władzy otrzymała dość mocne pozycje w obwodach, które tradycyjnie nie są uważane za regiony ją popierające: na Wołyniu PR otrzymała drugie miejsce w radzie obwodowej i trzecie w miejskiej, w obwodzie Zakarpackim – drugie w obwodowej i miejskiej radach, w Ternopolu – drugie w radzie miejskiej. Biorąc pod uwagę niekorzystne skutki wyborów dla „Ojczyzny” i fiasko startu kandydatów NUNS, PR szybko zgromadziła swój potencjał polityczny i mogła brać udział w formowaniu „pionu władzy” jak to się mówiło w ich materiałach wyborczych.

Podsumowanie

W taki sposób poparcie władzy na poziomie krajowym, moc lokalnych elit, potężne organizacyjne i finansowe możliwości, a tradycyjnie szerokie pole elektoralne determinowały dobrą pozycję startową. Skuteczna strategia wysunięcia kandydatów w większościowych okręgach wyborczych i przewaga ilościowa w komisjach wyborczych umożliwiły lidorską pozycję Partii Regionów w ciągu całej kampanii wyborczej i wreszcie dobre wyniki głosowania w większości regionów kraju. Ciekawym i budzącym duże zainteresowanie analityków stał projekt Ogólnoukraińskiego Zjednoczenia „Swoboda” – skrajnie prawej siły politycznej, mającej poparcie partii władzy. „Swoboda” odgrywa obecnie rolę oswojonej opozycji, która odciąga elektorat od „Ojczyzny”, ale mając skrajnie prawicowe poglądy nigdy nie zmoże cieszyć się ani dużym poparciem w kraju, ni współpracą z potężnymi siłami za granicą. Ale zabawy z „oswojonym niedźwiedziem” zawsze mogą skończyć się jak w Niemczech w 1933.

Innym projektem zasługującym na uwagę stał się „Front Zmian” – partia znajdująca się w politycznym centrum. Nie ma ona rozwiniętej struktury w terenie, nie dysponuje też potężną ekipą znanych profesjonalistów, ale ma stabilne poparcie od czterech do dziesięciu procent niezależnie od miejsca na mapie geografii politycznej regionu.

I wreszcie za silnego przeciwnika PR uważano powszechnie „Silną Ukrainę”, dla której przewidywano poparcie na poziomie 12%, a otrzymała trzy razy mniej⁵. Tak niski procent głosów wyborców można wyjaśnić spadkiem popularności lidera partii – wicepremiera Serhija Tigipka, optującego za wzrostem cen na usługi komunalne i redukcją wypłat socjalnych.

⁵ В. Дяченко, *Итоги местных выборов: победители и побежденные*, dostępne on line from + <http://www.from-ua.com/politics/9d438701cbd5b.html> + kwiecień 2011.

Do tego należy jeszcze dodać nudną kampanię wyborczą ze standardowym zestawem haseł bez żywych dialogów. Biorąc pod uwagę ilość reklam tej partii, można stwierdzić, że była to najmniej efektywna inwestycja podczas wyborów samorządowych 2010.

Literatura

Дяченко В. *Итоги местных выборов: победители и побежденные*, dostępne on line from + <http://www.from-ua.com/politics/9d438701cbd5b.html> + kwiecień 2011.

Закон України про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. 1 липня 2010 року.

Филипповський В. *Аналіз проекту Закону про місцеві вибори*, dostępne on line + <http://h.ua/story/280331/> + kwiecień 2011.

Чеботенко О. , *Місцеві вибори 2010. Загальнонаціональні тенденції*, (w:) *Місцеві вибори — 2010. Пульс країни*, А. Когут, К. Сідаш (red.), Лабораторія законодавчих ініціатив, Київ, 2011.